

فصل

مفهوم سواد رسانه‌ای

❖ اهداف آموزشی

- ❖ تعریف سواد، رسانه، سواد رسانه‌ای
- ❖ تاریخچه سواد رسانه‌ای
- ❖ ضرورت سواد رسانه‌ای
- ❖ مفهوم سواد رسانه‌ای
- ❖ هدف از آموزش سواد رسانه‌ای

□ مقدمه

امروزه، وجود عصر انفجار اطلاعات بر همگان واضح است. در پایان قرن بیستم به علت تغییر و تحولات بسیار عظیم علمی - تکنولوژیک، جهان دچار دگرگونی‌های بسیار گردیده که در هر زمینه زندگی بشر همچون مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بوده، جهان تحت تأثیر این تحولات شکل جدیدی به خود گرفته است. با پیدایش شبکه‌های نوین و جهانی اطلاعات و ارتباطات و تأثیرپذیری همه ابعاد زندگی بشر از این انقلاب تکنولوژیک، جهان وارد جامعه جدیدی شده است که بعضی از محققان آن را جامعه اطلاعاتی نامیده‌اند. (بهرامپور، ۱۳۸۳) یکی از معیارها و مشخصه‌های مربوط به ظهور جامعه اطلاعاتی، سرعت فراگیری رسانه‌هاست که قلمرو زندگی خصوصی انسان‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. با پیشرفت‌هایی که در فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی فراهم آمده است، خدمات تلویزیون با شبکه‌هایی از مؤسسات و نهادهای گسترده و در نهایت با ماهواره‌ها پیوند خورده و به سهولت در هر کجای جهان در دسترس قرار گرفته‌اند. با این حال، پوشش رسانه‌های جدید، از تلویزیون‌های ماهواره‌ای گرفته تا اینترنت، به شدت رشد کرده و همه جهان را متأثر ساخته است. (شجاعی و امیرپور، ۱۳۹۱)

دسترسی مداوم به رسانه‌ها به طور بیست و چهار ساعته و این مسأله که در رسانه‌های جدید مخاطبان می‌توانند هم تولیدکننده و هم مصرف‌کننده اطلاعات باشند، باعث شده تا فراگیری آنها بسیار گسترده و سریع باشد. در این میان ابزاری به نام سواد رسانه‌ای سهم بسزایی در آگاه نمودن و سعی در کم کردن تأثیرات منفی رسانه‌ها بر روی اقشار گوناگون جامعه دارد.

در واقع سواد رسانه‌ای مهارتی لازم و ضروری به نظر می‌رسد که به انسان کمک می‌کند تا به طور مستقلانه فکر کند و تصویری کافی و همه جانبه از رسانه‌ها داشته باشد و به مخاطبان این امکان را بدهد که با آگاهی کامل، پیام‌های رسانه‌ای را پردازش کنند و به دانش موجود در هر رسانه‌ای دست پیدا کند. (همان منبع)

□ سواد

امروزه، سواد به گونه‌ای دیگر مطرح شده و بین محدوده‌ای از داشتن مهارت استفاده از کلمات نوشته شده تا دارا بودن توانایی کافی در مجموعه‌ای از مهارت‌های پیچیده متغیر است. بی‌سوادی نیز واژه‌ای نسبی است. زمانی داشتن مهارتی در حد امضای نام یا توانایی خواندن پیامی ساده، برای کسب باسواد شمرده شدن شخص، کافی بود. به طور خلاصه، دارا بودن سواد کافی برای موردی خاص، ممکن است برای مورد دیگر کاملاً ناکافی باشد. به عنوان مثال، فردی که سواد او در حد خواندن و نوشتن است و مهارت درک و بکارگیری پدیده‌ها و فناوری‌های متداول جدید مانند رایانه را ندارد، کسب سواد تلقی نمی‌شود.

از همین رو، امروزه استفاده از واژه‌ای نظیر «سواد رسانه‌ای» به میان آمده است. اینها دیدگاه‌های رایجی هستند که در مورد سواد مطرح‌اند، با وجود اینکه سواد در سطح بسیار مقدماتی و پایین می‌تواند به حوزه خواندن و نوشتن اکتفا شود، اما در سطوح بالاتر و در معنای گسترده‌تر آن، باید در حوزه‌های دیگری مورد توجه قرار گیرد. سواد را فقط در برابر زمینه مشخص و فضایی که در آن اعتبار دارد می‌توان معنی کرد و البته این معنی با تغییر نیازهای فرد و جامعه تغییر پیدا می‌کند.

□ مفهوم سواد

سواد در مفهوم سنتی‌اش، به معنای دانسته‌های ابتدایی است (پیتر.اف. دراکر^۱). در فرهنگ معین، خواندن و نوشتن در برابر سواد آمده است، لغت‌نامه دهخدا، سواد را ملکه خواندن و نقل کتاب و مانند آن دانسته و سواد داشتن را ملکه خواندن و نوشتن داشتن و با علم بودن تعریف نموده است. سواد در واقع شالوده آگاهی‌ها، ظرفیت‌ها و توان افراد در کسب دانش و زیربنای اعمال و امور زندگی آنان است. بینش سنتی همه در مورد سواد، همان توانایی خواندن و نوشتن است. اما تعریف سنتی جامع‌تر آن مطابق قانون ملی سواد آمریکا (۱۹۹۱) عبارت است از: توانایی یک فرد در خواندن، نوشتن و صحبت کردن (به انگلیسی) و توانایی محاسبه و حل مسائل با کارایی لازم برای فعالیت در کار و جامعه در راستای دستیابی به اهداف خود و توسعه دانش و پتانسیل فردی خویش و جامعه.

1. Peter F. Drucker

مطابق تعریفی از سواد که در انگلستان و ایرلند مورد استفاده قرار می‌گیرد، سواد همان مهارت‌های پایه و اساسی مورد نیاز هر فرد است که عبارت‌اند از: توانایی ارتباط برقرار کردن به وسیله حرف زدن، گوش دادن، خواندن، نوشتن و استفاده از ریاضیات از طریق مجموعه‌ای از رسانه‌ها و فناوری‌ها، در راستای ارتقای زندگی روزمره و مشارکت جمعی است. در تعریف علمی نیز سواد، توانایی به رمز درآوردن (کُد کردن) و رمزگشایی (دی کُد کردن) پیام‌هاست. در واقع این تعریف، سواد عمومی یعنی خواندن و نوشتن را نیز در بر می‌گیرد. سواد به معنی میزان دریافت آگاهی و برداشت اطلاعات از موضوعی که بر اثر برقراری یک ارتباط با محیط اطراف خواه از طریق اطرافیان و یا در مواجهه با حوادث، رویدادها و حتی از طریق دیداری حاصل شده و در نتیجه دارای یک بازخورد باشد.

□ تعریف سواد از دیدگاه یونسکو

تعریف کلاسیک سواد، توانایی خواندن و نوشتن است، اما امروزه در قرن بیست و یکم توانایی خواندن و نوشتن تنها بخش کوچکی از تعریف سواد است و حتی داشتن مدارک و مدارج عالی‌ه دانشگاهی نیز دال بر باسوادی افراد نیست. در تمامی تعاریف، سواد به معنی درک و برقراری ارتباط با استفاده از متون مکتوب آورده شده است. با این وجود تاکنون تعریف استانداردی که تمامی ابعاد و ویژگی‌های سواد را در برداشته باشد، ارائه نشده است. در ۵۰ سال گذشته، درک ما از سواد افزایش پیدا کرده و به همین نسبت تعریف آن نیز دستخوش تغییر شده است. شایان ذکر است، تعاریف جدید، تأثیرات قابل ملاحظه‌ای در نحوه آموزش سواد به جای گذاشته است.

□ تعاریف موجود در زمینه سواد

در سال ۱۹۵۸، سازمان آموزشی علمی و سازمان فرهنگ UNESCO تعریف ساده‌ای از سواد را ارائه نمود که با استفاده آن و از طریق مقایسه داده‌های بین‌المللی می‌توان سطح سواد شخص را تعیین نمود. یونسکو در آن زمان فردی را باسواد تعریف کرد که می‌تواند «بخواند و بنویسد» و متون ساده در زندگی روزمره خود را درک کند. بر اساس این تعریف، افراد به دو دسته جدا از هم «باسواد» و «بی سواد» تقسیم می‌شدند. به رسمیت شناختن نیازهای گوناگون فراگیران، موجب شد در تعریف سواد طیف وسیع‌تری از مهارت سواد مورد توجه قرار گیرد. این تغییرات، ملاک سطح سواد را، میزان پاسخگویی آن به نیازهای فرد تعیین کرد.

مطابق تعریف یونسکو، «باسواد» در هزاره سوم کسی است که همزمان سه شرط یا سه توانایی داشته باشد: تحصیلات عالی (دانشگاهی) داشته باشد، با کامپیوتر آشنا باشد و یک زبان بین‌المللی را بداند، لذا با توجه به تعاریف جدید، کاملاً روشن است که تلاش‌های سواد آموزی باید فراتر از کسب صرف مهارت‌های پایه سواد آموزی باشد و انگیزه‌ها و نیازهای فراگیران را نیز مورد توجه قرار دهد.

مفهوم جدید سواد، تصمیم‌گیرندگان را به سمت ایده سواد تابعی هدایت نمود. تعریف پیشنهادی در سال ۱۹۸۷، فردی را با سواد معرفی کرد که برای ایفای نقش مؤثر خود به صورت عملی در همه فعالیت‌هایی که نیازمند سواد است، در جامعه حضور داشته باشد و بتواند از مهارت خواندن، نوشتن و حساب کردن برای توسعه پایدار کشور استفاده نماید.

با درک این واقعیت که فرایند سوادآموزی مجموعه فعالیت‌هایی است که در بستر فرهنگی قابل تعریف بوده و فراتر از مهارت‌های خواندن و نوشتن باید مورد توجه قرار گیرد، این تفکر در جامعه به وجود آمد که سواد چیزی بیش از یک توسعه و شعار بوده و مجموعه مهارت‌های مورد نیاز یک شخص برای زندگی روزمره است. این موضوع در سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ منجر به توسعه سواد آموزی فراگیر و ضرورت ایجاد یک محیط مناسب سواد آموزی را در محیط زندگی بی‌سوادان تبیین کرد.

یونسکو در برنامه آموزش برای همه (EFA) با در نظر داشتن عناصر بیان شده، تعریف سواد را در سال ۲۰۰۰ به این شکل اصلاح کرد: «توانایی خواندن و نوشتن به همراه فهم یک جمله خبری مرتبط با زندگی روزانه فرد». این مهارت شامل مهارت‌های پیوسته خواندن و نوشتن و همچنین مهارت‌های پایه ریاضیات بود.

از آنجایی که دنیای امروز به سرعت در حال تغییر و پیشرفت است، مقوله سواد نیز دائماً در حال دگرگونی و پویایی می‌باشد. همگام با پیشرفت‌های گسترده و پرشتاب علم و فناوری، مفهوم، کیفیت، گستردگی و استانداردهای سواد نیز مدام در حال تغییر و تکامل است. توجه و اولویت دادن به سواد و سوادآموزی برای هر جامعه‌ای که می‌خواهد مسیر رشد و تعالی را طی کند و همواره به سمت کسب رفاه بیشتر و ارتقای کیفیت زندگی خود گام بردارد، ضروری و حیاتی است. به همین علت چشم‌انداز مطلوب تمامی کشورهای پیشرفته، داشتن شهروندانی باسواد می‌باشد. اما نکته شایان توجه این است که مفهوم سواد نیز به مرور زمان تکامل یافته است و امروز شاهد مفهوم «چندسوادی» هستیم.

□ انواع سواد

سال‌هاست که سواد به جز خواندن و نوشتن، مهارت‌های دیگری را هم در ذهن تداعی می‌کند. برخی منابع به بیش از ۱۵ نوع سواد اشاره کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

سواد اطلاعاتی: مهارت‌های مورد نیاز برای ساماندهی، جستجو و تحلیل اطلاعات؛
سواد انتقادی: توانایی بیان تفکر انتقادی و قضاوت درباره محتوی اهداف و نتایج و اثرات احتمالی متون مکتوب؛

سواد موبایل: توانمندی استفاده از فناوری تلفن همراه؛

سواد رسانه و سواد تحقیق: توانایی درک متن و پیدا کردن مطالب متنوع مرتبط با آن؛

سواد فرهنگی: توانایی درک و فهم ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، ایدئولوژیکی در متون ارائه شده؛

سواد حقوقی: داشتن دانش حقوقی ابتدایی و نحوه استفاده از آن برای حمایت از خود؛

سواد بصری: توانایی تفسیر تصاویر، علائم، عکس‌ها و زبان غیر گویا (زبان اشاره).

بر اساس تعریف یونسکو، شخص باسواد فردی است که تمام پارامترهای زیر را در خود داراست:

۱- **سواد عاطفی:** توانایی برقراری روابط عاطفی با خانواده، همسر و دوستان به نحو احسن؛

۲- **سواد ارتباطی:** توانایی برقراری ارتباط و تعامل با تمامی اعضای جامعه، یعنی آداب معاشرت و روابط اجتماعی؛

۳- **سواد مالی:** توانایی مدیریت اقتصادی درآمد، یعنی چگونگی پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و مدیریت خرج؛

۴- **سواد رسانه:** اینکه بدانیم کدام رسانه‌ها معتبر و کدام نامعتبر است، توانایی تشخیص واقعی اخبار و دیگر پیام‌های رسانه‌ای؛

۵- **سواد آموزش و پرورش:** توانایی تربیت فرزندان به نحو احسن.

۶- **سواد رایانه:** توانایی استفاده از مهارت‌های هفت گانه رایانه (ICDL) مفاهیم پایه فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از رایانه و مدیریت فایل‌ها، واژه‌پرداز Word، صفحه گستر Excel، استفاده از پایگاه داده‌ها Access، ارائه مطالب PowerPoint و اینترنت.

□ رسانه

رسانه در لغت، به معنی رساندن است. واژه لاتین «Medium» است که جمع آن «Media» می‌باشد و منظور از آن، دسته‌ای از وسایل هستند که مورد توجه تعداد کثیری می‌باشند و از تمدن‌های جدید به وجود آمده‌اند. البته رسانه در این تعریف به طور کامل معرفی نشده است، زیرا وسایلی که مورد توجه تعداد کثیری باشد و در تمدن جدید به وجود آمده باشد محدود و منحصر به وسایل ارتباط جمعی نیست، از این رو می‌بایست به تعریفی دقیق‌تر پرداخت. رسانه، به معنی هر وسیله‌ای است که انتقال دهنده فرهنگ‌ها و افکار عده‌ای باشد و هر منبع اطلاعاتی که دانش و اطلاعات را منتقل کند، رسانه گویند و اکنون آن چه مصداق این تعریف است وسایلی همانند: روزنامه‌ها، مجلات، رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت، CD، ویدئو و... می‌باشند.

□ تاریخچه رسانه‌های عمومی

در حدود ۱۶۰ سال قبل، با منتشر شدن کاغذ اخبار به مدیریت میرزای شیرازی، ایران وارد جهان رسانه‌ای شد و این در حالی است که در غرب این تاریخ به ۴۰۰ سال پیش بر می‌گردد و این مسأله از قدمت بحث رسانه‌ها در کشورهای غربی حکایت می‌کند و به نسبت همین قدمت، کار رسانه‌ای بیشتری انجام شده است و طبعاً پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای صورت گرفته است.

دیدگاه مارشال مک لوهان^۱ در مورد رسانه:

☆ به فرمهای فناوری شده، رسانه می‌گویند.

☆ رسانه همان پیام است

☆ رسانه‌ها امتداد انسان هستند. (در واقع معتقد است رسانه، ابزار یا امتداد ارتباطات انسانی است)

نوآم چامسکی^۲ - در کتاب به سوی یک جنگ سرد جدید، معتقد است رسانه‌ها، ابزاری هستند که به واسطه قدرت خود می‌توانند انسان‌ها را دچار زوال شخصیت و عدم کنترل خود نمایند.

آنتونی گیدنز^۱ - در کتاب جامعه‌شناسی بر این باور است که رسانه‌ها، نگرش‌ها و بینش‌های مردم را عمیقاً تحت تأثیر قرار می‌دهند، به همین دلیل معمولاً تلویزیون بیش از دو برابر روزنامه تأثیرگذار است.

1. Marshall Mc Luhan

2. Noam Chomsky

الوین تافلر^۲ - در کتاب موج سوم اینطور بیان می‌کند که رسانه‌ها و به‌خصوص رسانه‌های گروهی تبدیل به رسانه‌های غیر توده‌ای شدند. وی معتقد است که امروزه به جای اینکه توده‌های مردم، پیام‌های یکسان و مشابهی را دریافت کنند، گروه‌های کوچک غیر توده‌ای، به میزان وسیع تصاویر ذهنی خود را برای یکدیگر ارسال می‌کنند و متقابلاً از آنها پیام دریافت می‌کنند.

□ کارکرد رسانه‌ها

ویژگی اصلی رسانه‌ها «همه جا» بودن آنهاست. بر خلاف مدرسه و دیگر ارکان حیات انسانی، رسانه‌ها امری فراگیرند، آنها می‌توانند یک کلاس بی‌دیوار با میلیاردها مخاطب تشکیل دهند. رسانه‌ها وظیفه حراست از محیط را به عهده دارند، آنها باید همبستگی کلی را بین اجزاء جامعه در پاسخ به نیازهای محیطی ایجاد کنند و مسئولیت انتقال میراث اجتماعی از نسلی به نسل دیگر را به عهده دارند. «استوارت هال»^۳، جامعه را به صورت مدار بسته‌ای تعریف می‌کند که رسانه‌های جمعی به عنوان شاهراه در فرآیند هویت بخشی در جامعه نقش پیدا می‌کنند. رسانه‌ها هم حرکت و پویایی و سرزندگی را تقویت و تولید می‌کنند و هم رخوت و تنبلی و سستی، از یک سو احساس‌های عاطفی، محبت و صداقت را برمی‌انگیزند و از سوی دیگر احساس زشتی، دشمنی، بی‌اعتمادی، دروغ و خشونت را زنده می‌کنند. این کارکرد به طور طبیعی موجب پیدایش تضاد درونی- رفتاری در مقیاس فردی و اجتماعی می‌شود. وظایف خبری و آموزشی نیز یکی دیگر از کارکردهای رسانه‌هاست، مثلاً با دیدن فیلم‌های مربوط به زندگی جوانان امروز، عقیده شخصی فرد نسبت به اخلاق و شرایط زندگی جوانان دگرگون می‌شود و حتی ممکن است در خود گرایش به زندگی آشفته جوانان امروز را احساس کند، از این رو می‌توان کارکردهای رسانه را به موارد ذیل برشمرد:

۱- جامعه‌پذیری افراد: در گذشته، فرآیند جامعه‌پذیر کردن افراد از طریق خانواده، مدرسه، گروه همسالان و محیط‌های مرجع صورت می‌گرفت. امروزه رسانه‌ها عامل اجتماعی کردن افراد هستند. به این معنا که به طور تدریجی و مستمر از بدو تولد تا بزرگسالی، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه را منتقل می‌سازد.

۲- کارکرد سرگرمی: این کارکرد، به نقش تفریح و پر نمودن اوقات فراغت بر اساس نیازهای متنوع مخاطب می‌پردازد.

1. Anthony Giddens
2. Alvin Toffler
3. Stuart Hall

۳- **کارکرد نظارتی:** این کارکرد، به نقش خبری و اطلاع‌رسانی رسانه‌های جمعی اشاره دارد و بر این اساس نظارت بر محیط برای انسان بیشتر می‌شود.

۴- **کارکرد تفسیر:** در این مرحله رسانه‌ها صرفاً به انتقال اطلاعات نمی‌پردازند، بلکه ما را از معانی امور آگاه می‌سازند.

۵- **کارکرد پیوند:** رسانه‌های جمعی می‌توانند افرادی را که هرگز ندیده‌اند و ارتباط مستقیمی با یکدیگر ندارند و از نظر جغرافیایی فاصله دارند، اما منافعشان مشترک است را با یکدیگر مرتبط سازند.

□ خصوصیات یک رسانه

رسانه‌ها، بستر و مجاری طبیعی تهیه و توزیع اطلاعات در جامعه برای شهروندان هستند و موجب می‌شوند که نیروهای اجتماعی ضمن آگاهی به حقوق خویش، سهم خود را از قدرت طلب نمایند. پیدایش انواع رسانه‌های نوین، شیوه اطلاع‌رسانی را دگرگون کرده است. به طوری که رسانه در میان رویداد و مردم، مسیری مجازی ایجاد کرده و در مدل‌های رسمی، نیمه رسمی یا غیر رسمی که بر خبرگزاری‌ها و سایت‌های رسمی، وبلاگ‌ها و چندرسانه‌ای‌ها دلالت دارد، ساز و کار خاصی برای امر اطلاع‌رسانی و اطلاع‌یابی تعریف کرده است. پیدایش و توسعه رسانه‌های غیر رسمی یا نیمه رسمی جهانی با عنوان وبلاگ نیز که روزانه بر تعداد آنها افزوده می‌شود، تأثیر بسزایی بر امر اطلاع‌رسانی در مدل‌های جدید با محور کاربران دارد. این مسأله حجم محتوای تولید شده را در جهان تا حد زیادی افزایش می‌دهد، از سویی دیگر میزان مشارکت اجتماعی کاربران را بیشتر کرده و به موازات آن، آگاهی روزآمد کاربران را نیز ارتقاء می‌بخشد. در نتیجه ورود به عصر جامعه اطلاعاتی، تولید و گسترش رسانه‌های الکترونیکی و اینترنتی، مرز میان رویداد و مردم را باریک‌تر از قبل معرفی کرده است.

اهمیت کاربرد رسانه‌ها:

- ۱- شکل‌دهی تجارب یادگیری دست اول و یا نزدیک به آن؛
- ۲- ایجاد انگیزه یادگیری و کمک به تداوم آن؛
- ۳- صرفه جویی در زمان آموزش؛
- ۴- ارتباط آسان‌تر و تفهیم بهتر؛
- ۵- شکل‌دهی یادگیری سریع‌تر، عمیق‌تر و پایدارتر؛
- ۶- شکل‌دهی تجارب یادگیری ناممکن؛
- ۷- پیش‌بینی بحران‌ها از طریق رسانه‌ها؛
- ۸- بیان واقعیت‌ها به دور از هرگونه جانبداری.

□ وظایف رسانه‌ها

دکتر معتمدنژاد در کتاب وسایل ارتباط جمعی، وظایف رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی را به شرح ذیل بر می‌شمرد:

۱- وظایف خبری و آموزشی؛

۲- وظایف راهنمایی و رهبری؛

۳- وظایف تفریحی و تبلیغی.

در این خصوص می‌توان به دیگر وظایف رسانه‌ها به شرح ذیل اشاره نمود:

۱- رسانه‌ها باید مخاطب را به فکر وا دارند؛

۲- مبدأ ایده‌های نو در حیطه‌های گوناگون باشند؛

۳- باید فضایی از نقد و اظهارنظرهای سازنده ایجاد کنند؛

۴- یک رسانه به واسطه کارکرد آموزشی، سطح علمی جامعه را بالا ببرد.

همچنین، رسانه‌ها برای رسیدن به اهداف خود از ترفندهایی بهره‌مند می‌گردند که از مهمترین آنها می‌توان سانسور، کوچک‌نمایی، برجسته‌سازی، بازنمایی را نام برد.

□ سواد رسانه‌ای

مطابق با تعریف مرکز سواد رسانه‌ای (CML)، سواد رسانه‌ای چارچوبی برای دسترسی، تحلیل، ارزشیابی و به‌کارگیری رسانه می‌داند. در واقع گسترش تفکر انتقادی و مهارت‌های تولید پیام که برای رشد فرهنگ رسانه‌ای قرن ۲۱ مورد نیاز است. سواد رسانه‌ای از یک فرآیند چهار مرحله‌ای پرسش‌گری، ارزیابی، واکنش و رفتار، به افراد کمک می‌کند تا به توانمندی در دسترسی، تحلیل، ارزشیابی و تولید پیام رسانه‌ای دست یابند. سواد رسانه‌ای، اکتساب دانشی مرتبط با رسانه جهت بهره‌گیری و تعامل با آن است و همچنین مجموعه‌ای از مهارت‌هاست.

«الیزابت تومان»^۱ در توصیف این موضوع می‌نویسد: سواد رسانه‌ای شم و استعدادی است که به بازشناسی اوضاع و احوالی منجر می‌شود که در پس تولیدات رسانه‌ای قرار دارند. موضوعاتی از جمله انگیزه‌ها، ارزش‌ها، مالکیت و ثروت و همچنین آگاهی از چگونگی تأثیر این موضوعات در محتوای رسانه‌ها.

1. Elizabet Thoman

«ماتورین بارون»^۱ مدیر بخش چند رسانه‌ای و عضو هیئت مدیره آموزش زبان انگلیسی مونترال، سواد رسانه‌ای را جزء مؤلفه‌های با سواد می‌پندارد و می‌نویسد: امروز افراد با سواد باید بتوانند:

۱- توانایی رمزگشایی، درک، ارزیابی و کار با شکل‌های مختلف رسانه را داشته باشند.

۲- بخوانند، ارزیابی کنند و متن، تصویر و صدا بیافرینند و یا ترکیبی از این عناصر را داشته باشند. سواد رسانه‌ای به طور خلاصه عبارت است از «قدرت درک نحوه کار رسانه‌ها و معنی‌سازی در آنها و چگونگی سازماندهی استفاده از آنها». (شکرخواه، ۱۳۸۰)

به سخن دیگر، سواد رسانه‌ای می‌کوشد تا با شفاف سازی فنون انتقال و القای پیام، نظام‌های معنی‌سازی در رسانه‌ها را فاش سازد. می‌توان گفت، سواد رسانه‌ای قدرت درک نحوه ساخته شدن واقعیت در رسانه‌ها یا به دیگر زبان، نحوه ساخت‌پذیری و گفتمانی شدن واقعیت‌ها در رسانه‌ها است. از طرفی دیگر، سواد رسانه‌ای مجموعه‌ای از رویکردها است که مخاطبان به طور فعالانه برای مواجهه گزینشی با رسانه‌ها و تحلیل و ارزیابی نقادانه محتوای رسانه‌ای فرا می‌گیرند تا معنای پیام‌هایی که با آنها مواجه می‌شوند را ارزیابی کنند.

از مجموع آنچه گفته شده می‌توان نتیجه گرفت که سواد رسانه‌ای، مجموعه مهارت‌هایی است که به مخاطب امکان می‌دهد تا علاوه بر درستی و خلق انواع پیام‌های ارتباطی، به بازشناسی مالکیت، ثروت، انگیزه‌ها و ارزش‌های نهفته در پیام‌ها دست یابد و با رویکردی انتقادی به تنظیم رژیم مصرف انواع پیام‌های ارتباطی (از تی‌شرت تا تلویزیون و از بیلبرد تا اینترنت) بپردازد.

«پاتریشیا افدرهید»^۲ از اعضای مؤسسه اسپن در مقاله‌ای در سال ۱۹۸۹، سواد رسانه‌ای را این طور تعریف می‌کند: توانایی دستیابی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و انتقال اطلاعات در اشکال مختلف اعم از مکتوب و غیر مکتوب.

در آمریکای شمالی، از سواد رسانه‌ای تعریف وسیع‌تری ارائه شده است که عبارت‌اند از:

مجموعه‌ای از شایستگی‌های ارتباطی که توانایی دسترسی، تحلیل، ارزیابی و تعامل اطلاعاتی در اشکال متفاوت پیام‌های چاپی و غیر چاپی را داراست.

اندیشمندان ژاپنی نیز با الگو برداری از کشور کانادا، تعاریف مختلفی ارائه کرده‌اند. «میدوری سوزوکی»^۳ سواد رسانه‌ای را چنین تعریف می‌کند:

1. Maureen Baron

2. Patricia Afdrhyd

3. Midori suzuki

سواد رسانه‌ای ابزاری برای توانمند ساختن شهروندان در انجام تحلیل انتقادی و ارزیابی رسانه‌ها در بافت اجتماعی، دسترسی به رسانه‌ها، برقراری اشکال گوناگون ارتباط به شکل‌های مختلف و ایجاد موضوعی انتقادی است.

«سین میزوسوکی»^۱ از کارشناسان برجسته، سواد رسانه‌ای را توانمندی‌های چندگانه‌ای توصیف می‌کند که به کمک آن مردم، اطلاعات را از طریق رسانه‌ها دریافت و به طور انتقادی تفسیر کرده و افکار، عقاید و توانمندی خویش برای طراحی ذهنی رسانه‌ها باز تولید می‌کنند.

□ تعاریف موجود از سواد رسانه‌ای در ایران

در ایران، صاحب‌نظران، سواد رسانه‌ای را سواد می‌دانند که مخاطب به مدد آن می‌آموزد که در شرایط انبوه شدن پیام، چگونه پیام‌های مورد نیاز را جستجو کند و اهداف پیام را تشخیص دهد. کاظم معتمدنژاد پدر علم ارتباطات در ایران، سواد رسانه‌ای را درک ماهیت و کارکردهای رسانه‌ها می‌داند و تأکید دارد که ژانرهای رسانه‌ای است که در آن طرف توجه قرار می‌گیرد. (شکرخواه، وبلاگ اینترنتی دات، ۱۳۸۴)

پرویز علوی، دکتری علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و عضو هیئت علمی دانشگاه، سواد رسانه‌ای را مقوله‌ای می‌داند که سعی می‌کند درکی عمیق و منتقدانه از پیام‌های وسایل ارتباط جمعی ایجاد کند و هدف از آن افزایش و تقویت اندیشه انتقادی، با استفاده از رسانه‌هاست. (علوی، ۱۳۸۸)

«سواد رسانه‌ای» در یک تعریف بسیار کلی عبارت است از یک نوع درک متکی بر مهارت که بر اساس آن می‌توان انواع رسانه‌ها و انواع تولیدات آنها را شناخت و از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد. این تعریف را یونس شکرخواه، عضو گروه مطالعات بریتانیا - دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران و صاحب‌نظر در زمینه ارتباطات ارائه کرده است. (سایت اینترنتی همشهری آن لاین، ۱۳۸۸)

یحیی کمال‌پور، رئیس دپارتمان ارتباطات و هنرهای خلاق در دانشگاه پوردو آمریکا، سواد رسانه‌ای را شامل تحقیق، تحلیل، آموزش و آگاهی از تأثیرات رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون، فیلم، موسیقی، روزنامه، مجله، کتاب و اینترنت) بر روی افراد و جوامع می‌داند. (سایت اینترنتی مجله علوم اجتماعی، ۱۳۸۶)

اکثر صاحب‌نظران این تعریف سواد رسانه‌ای را پذیرفته‌اند که: سواد رسانه‌ای به معنای توانایی دسترسی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و انتقال اطلاعات در اشکال مختلف اعم از مکتوب یا غیرمکتوب است، همانطور که سواد سنتی شامل مهارت‌های خواندن و نوشتن است، سواد رسانه‌ای نیز شامل

1. Sin Mizusuki